

Lõunaeesti keelest

Liina Lindström

Tänapäeva eesti keele professor

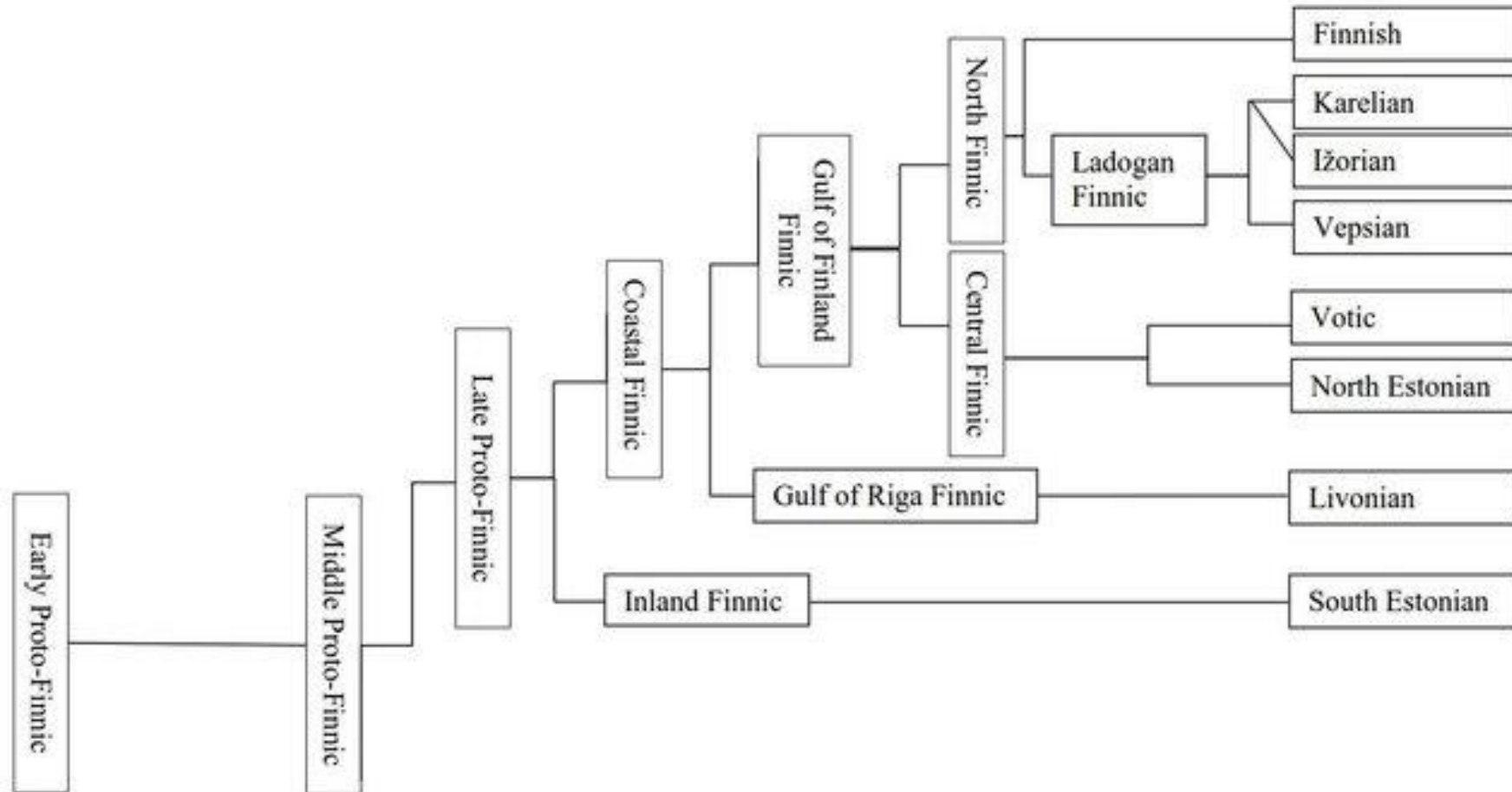
Tartu Ülikool

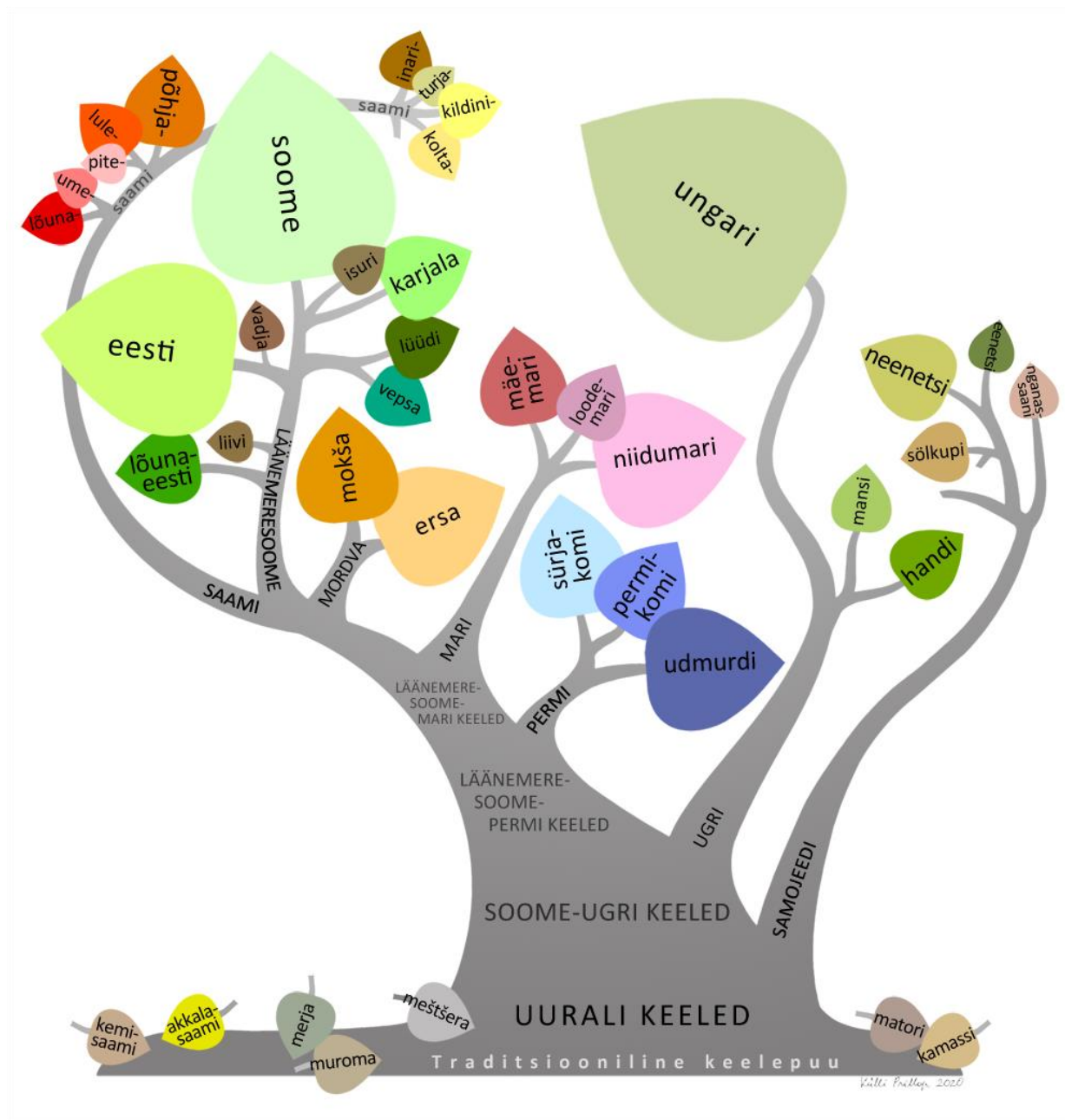
Riigikogu kultuurikomisjon, 17.06.2025

Lõunaeesti keel

- Varem keeleteaduses käsitletud murdena, alates 1980ndatest järjest kasvanud uurimistöö tulemusena on lõunaeesti keelt käsitletud omaette keelena, mille tänapäevased variandid on seto, võru, mulgi ja tartu.
- Keeleajalooliselt eristust muudest läänemeresoome keeltest varem (Sammallahti 1977; Viitso 1985; Kallio 2014 jt)
- Lõunaeesti keel on kontaktide tõttu põhjaeesti keelega aja jooksul sarnastunud eesti keelega – mulgi ja tartu rohkem, võru ja seto vähem
- Rahvusvahelselt tunnustatud keelena: võro-seto eraldi keelena liigitatud ka Ethnologue'i kataloogis (ISO kood vro)

Kallio 2014

Kirjakeelest

- Alates 17. sajandist tartu keel, mida kasutati ka koolihariduse andmisel
- Tartu keel kadus kirjakeelena 19.sajandi lõpuks, palju põhjuseid:
 - majanduslikud põhjused (ühes kirjakeeles on odavam raamatuid, perioodikat jm välja anda kui kahes kirjakeeles);
 - lõunaeesti keeleala väiksus võrreldes põhjaeestiga;
 - rahvusliku ideoloogia võidulepääs ning eestlaste ühtse rahvusliku identiteedi teke, mille alussambaks sai ühtne kirjakeel;
 - lõunaeestikeelsete tekstide ja muude kirjakeele arendamiseks vajalike materjalide (sõnastikud, grammatikakirjeldused jne) väiksem hulk;
 - põhjaeesti ja lõunaeesti kirjakeele suhteline lähedus (territoriaalsete murretega võrreldes);
 - Eesti ühiskonna moderniseerumine ja ühtse kirjakeele vajadus;
 - tugevate eestseisjate puudumine;
 - Tallinna parem geograafiline asend väliskaubanduse seisukohast ja sellest tulenevalt parem majanduslik järg jm. (Laanekask 2004: 37; Raag 2008: 59)
- Uued lõunaeesti kirjakeeled tekkisid 20. sajandi lõpupoole

Keele ja murde eristus

- Enesemääratlus kõige olulisem!
- Võib olla ka poliitiline eristus (vrd moldova ja rumeenia keele eristamine)
- kaks lingvistilist kriteeriumi, mille alusel keelt ja murret eristatakse:
 - vastastikune arusaamine (ingl *mutual intelligibility*)
 - keeleline kaugus (ingl *linguistic distances*) (Van Rooy 2020: 256–262; Wichmann 2020).
- Vastastikune arusaamine – ühepoolne, sest lõunaeesti keele kõnelejad on kakskeelsed

Keele ja murde eristus: keeleline kaugus

- Karl Pajusalu (1997: 175) on hääldusjooni, vormiõpetust ja sõnavara arvestades leidnud, et Võru murde (st võro ja seto keele) ühisosa eesti kirjakeelega on ainult 18,7%.
- morfoloogia (vormiõpetus) kui keele kõige püsivam osa on lõunaeestis paljuskil erinev muust läänemeresoomest ja eesti keelest, nt
 - Eitus: *ei olõq ~ olõ-iq, es olõq ~ olõ-s*
 - 3. isiku lõpp puudub: *timä lätt, küsü, and*
 - Sihitutel verbidel oleviku lõpp –s: *timä eläs* ‘elab’, minevik –i: *timä elli*
 - Seesütleva käände lõpp –n või –h: *küläh, külän*
 - olev kääne kokku langenud seestütleva või seesütlevaga: *timä oll’ sääl oppajah* ‘ta oli seal õpetajana’

Miks vaja lõunaeesti keelele eristaatust?

- Keele loomulik põlvkondlik ülekandmine on katkenud
 - Keelevahetusprotsess algas Võru- ja Setomaal 1960ndatel
 - Keel taandatud murdeks, madal prestiiž, on (olnud) stigmatiseeritud
-
- Staatuse parandamine aitab tõsta prestiiži ning soovi keelt õppida ja edasi anda
 - Loob eeltingimused keeleõppeks üldisemalt
 - Loob võimaluse keele kasutusvaldkondi laiendada

Lõunaeesti keel või keeled?

- Otsustamise küsimus: lõunaeesti keel on ajalooline mõiste, mis katab mulgi, tartu, võru ja seto keelt
- Seto, võru, mulgi ja tartu keelte kõnelejatel pole ühist lõunaeesti identiteeti, seda peaks alles kujundama hakkama
- Registrites jm võiks kasutada mõlemat: lõunaeesti (võru) või võru (lõunaeesti)
- NB! Sarnane lahendus ka saami keele seaduses Soomes: saami keel, mille hulka kuuluvad inarisaami, põhjasaami, koltasaami keeled
- Lõunaeesti keel kui põline piirkonnakeel

Lisalugemist

- Lindström, Liina, Maarja-Liisa Pilvik, Helen Plado & Triin Todesk. 2024. Võro ja seto keelevahetus XX–XXI sajandil. Kas pöördumatu protsess? *Keel ja Kirjandus* 67(5). 449–476. <https://doi.org/10.54013/kk797a3>.
- Helen Plado ja Liina Lindström: lõunaeesti keel vajab keeleseaduse toetust. Novaator, 07.02.2025

<https://novaator.err.ee/1609598735/helen-plado-ja-liina-lindstrom-lounaeesti-keel-vajab-keeleseaduse-toetust>

Viited

- Kallio, Petri 2014. The diversification of Proto-Finnic. – Fibula, fabula, fact: The Viking Age in Finland. (Studia Fennica. Historica 18.) Toim Joonas Ahola, Frog, Clive Tolley. Helsinki: Finnish Literature Society, lk 155–168.
- Laanekask, Heli 2004. Eesti kirjakeele kujunemine ja kujundamine 16.–19. sajandil. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 14.) Tartu: Tartu Ülikool Kirjastus.
- Pajusalu, Karl 1997. Keskse perifeeria mõjust eesti keele tekkeloos. – Pühendusteos Huno Rätsepale. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 8.) Toim Mati Ereht, Meeli Sedrik, Ellen Uuspõld. Tartu, lk 167–183.
- Raag, Raimo 2008. Talurahva keelest riigikeeleks. Tartu: Atlex.
- Sammallahiti, Pekka 1977. Suomalaisten esihistorian kysymyksiä. – Virittäjä, kd 81, nr 2, lk 119–136.
- Van Rooy, Raf 2020. Language or Dialect? The History of a Conceptual Pair. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198845713.001.0001>
- Viitso, Tiit-Rein 1985. Criteria for classifying dialects of Baltic Finnish languages. – Dialectologia Uralica: Materialien des ersten Internationalen Symposions zur Dialektologie der uralischen Sprachen, 4.–7. September 1984 in Hamburg. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 20.) Toim Wolfgang Veenker. Wiesbaden: Harrassowitz, lk 89–96.
- Wichmann, Søren 2020. How to distinguish languages and dialects. – Computational Linguistics, kd 45, nr 4, lk 823–831. https://doi.org/10.1162/coli_a_00366